

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZGODOVINO

MARUŠA NARTNIK

**Raznarodovalna politika po drugi svetovni vojni med
Slovenci v Benečiji**

Diplomsko delo

Mentor: Božo Repe, red. prof. dr.

Somentorica: Maja Vehar, asist.

Univerzitetni študij - 1. stopnja

Bolonjski študijski program:
Zgodovina

Ljubljana, 2017

*Momó cí, ma ne vidimo,
momó uha, ma ne čujemo,
momó besiedo, ki reje sárce,
ma smo obmouknili. (Viljem Černo)*

*Imamo oči, pa ne vidimo,
imamo ušesa, pa ne slišimo,
imamo besedo, ki greje srce,
pa smo onemeli.*

Zahvala

Do sedaj sem dvakrat obiskala Benečijo: novembra 2014 v okviru ekskurzije Cerkvenih slovenskih glasbenikov in drugič leta 2016 z Rafaelovo družbo, kjer sem obiskala tudi Bardo in se srečala s profesorjem Viljemom Černom. Ključni za nastanek pričujoče naloge so bili tamkaj živeči ljudje in njihova pričevanja. Tako gre v prvi vrsti zahvala njim.

Zahvaljujem se mentorju Božu Repetu in somentorici Maji Vehar za mentorstvo, popravke in koristne nasvete, da je tako diploma dobila končen izgled. Hvala dr. Damjani Kern za slovnični pregled naloge in dr. Dejanu Valentinčiču za pomoč pri iskanju virov in literature povezane z beneško tematiko. In zahvala mnogim prijateljem in znancem, ki so me vzpodbujali in mi pomagali z nasveti. Nazadnje se zahvaljujem družini, ki mi je stala ob strani.

Hvala!

Izvleček:

Raznarodovalna politika po drugi svetovni vojni med Slovenci v Benečiji

Beneška Slovenija predstavlja najzahodnejši del slovenskega etničnega ozemlja v Italiji. Od vedno zapostavljena in deležna načrtne asimilacije je najhujši teror doživela z vzponom fašizma in v mračnem povojnem obdobju, ki je sledilo. Cilj naloge je prikazati razmere po drugi svetovni vojni, posledice, ki jih je to obdobje pustilo, in vplive na današnjo podobo in razmere v Beneški Sloveniji.

Diplomo sestavljajo tri glavna poglavja. Prvi del daje splošen vpogled v problematiko, in sicer preko zgodovinsko-kulturnega pregleda dogodkov. Osrednji del se spopade s problematiko povojnega stanja in posledicami, ki ga je pustilo. Zadnji del pa se osredotoča na osebno življenjsko zgodbo velikega beneškega Slovenca Viljema Črna ter na njegovo življenjsko delo, ki je bilo v celoti posvečeno ljubezni do tamkaj živečih ljudi, slovensko-beneškega jezika in kulture.

Ključne besede: Beneška Slovenija, 20. stoletje, paravojaške enote, Viljem Črno, zamejstvo

Abstract:

Assimilation politics after the second world war among Slovenians in Venetian Slovenia

Venetian Slovenia is the westernmost part of Slovenian ethnical territory located in Italy. Neglected and always being a target of planned assimilation, the area suffered the worst terror with the rise of fascism and in the dark post-war era that followed. The goal of this thesis is to show the condition and consequences of the WWII and how it influenced the current state and mind of Venetian Slovenia.

This thesis consists of three main parts. The first one presents an insight about the historical and cultural overview of the events. The core part takes on with the problems of post-war state and its consequences. The final part focuses on the personal life story of an important Venetian Slovenian prof. Viljem Černo and his lifelong dedicated work focused on the people.

Key words: Venetian Slovenia, 20th century, paramilitary units, Viljem Černo, Slovenians living in neighbouring countries

KAZALO

1. UVOD	11
2. HITER ZGODOVINSKO-KULTURNI PREGLED DOGODKOV DO 20. STOLETJA	13
2.1 Obdobje Beneške republike	14
2.2 Francoska in avstrijska oblast	16
2.3 Kulturno delovanje.....	17
3. DVAJSETO STOLETJE.....	19
3.1 Prva svetovna vojna	19
3.2 Obdobje med vojnama	20
3.3 Druga svetovna vojna.....	21
3.4 Partizansko gibanje v Benečiji	22
4. REPUBLIKA ITALIJA	25
4.1 Furlanija-Juljska krajina (FJK)	25
4.2 Organiziranost slovenske manjšine v Italiji	27
4.2.1 Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ)	27
4.2.2 Svet slovenskih organizacij (SSO).....	27
4.2.3 Razlike med SKGZ in SSO:.....	27
4.3 Kulturno delovanje, časopisi in revije.....	28
5. POVOJNE RAZMERE V BENEČIJI.....	31
6. OBDOBJE PO PADCU BERLINSKEGA ZIDU	35
6.1 Obdobje po osamosvojitvi Slovenije in Evropska unija	35
7. VILJEM ČERNO IN POVOJNO DOGAJANJE V BENEČIJI	37

7.1 Spomin na letos umrlega Viljema Černa.....	37
8. SKLEPNI DEL.....	41
9. VIRI IN LITERATURA	43

1. UVOD

PRIDEJO PONOC

Te cjejo stuort umriet,

Benečija, san zastopila.

Mislejo, da ne ušafajo obednega zbujenega,

kar pridejo ponoc, ku tatje,

pa mi bomo pokoncu an vsi kupe,

na sred vasi,

zapijemo na moc tiste piesmi,

ki so nas učil te star.

Bomo piel. An oni pridejo s škarjan

za nan odriezati jizik,

pa piesmi bojo že gu luhtu,

vesoke, vesoke,

zbudjo vse judi na svjete,

vsi jih bojo čul an za tiste

na bojo mogle vič umriet. (Andreina Trusgnach)¹

Narodnostne manjšine so pojav, ki je prisoten po vsem svetu. Meje, ki jih postavlja zgodovina med državami, navadno nikoli popolnoma ne sovpadajo z etnično mejo prebivalcev. Tako Slovenija meji s štirimi državami in v vsaki ima narodnostno manjšino. Največja je v Italiji. Slovenska manjšina v Italiji se deli na Tržaško, Goriško in Videmsko pokrajino. Beneška Slovenija kot del Videmske pokrajine predstavlja najzahodnejši del, kjer živi slovenska manjšina v Italiji. Deli se na Nadiške doline, Terske doline in Rezijsko. Vse od leta 1866 je bila pod oblastjo Italije

¹ Bandelj, David. »Nekaj opazk o naj sodobnejši beneški poeziji.« *Jezik in slovstvo*, 58/4 (2013), 68.

Izničiti te hočejo Benečija / tako sem doumela. / Mislijo, da jih nihče ne bo čakal buden, / ko pridejo ponoči, ko tatje. / Mi pa bomo še pokonci / in vsi skupaj bomo sredi vasi / glasno zapeli tiste pesmi, / ki so nas jih učili naši stari. / Peli bomo, in oni bodo prišli s škarjami v rokah, / da bi nam odrezali jezik. / A pesmi bodo že v zraku, / visoko, visoko, / zbudile bodo vse ljudi na svetu, / vsi jih bodo slišali / in ne bodo mogle več umreti.

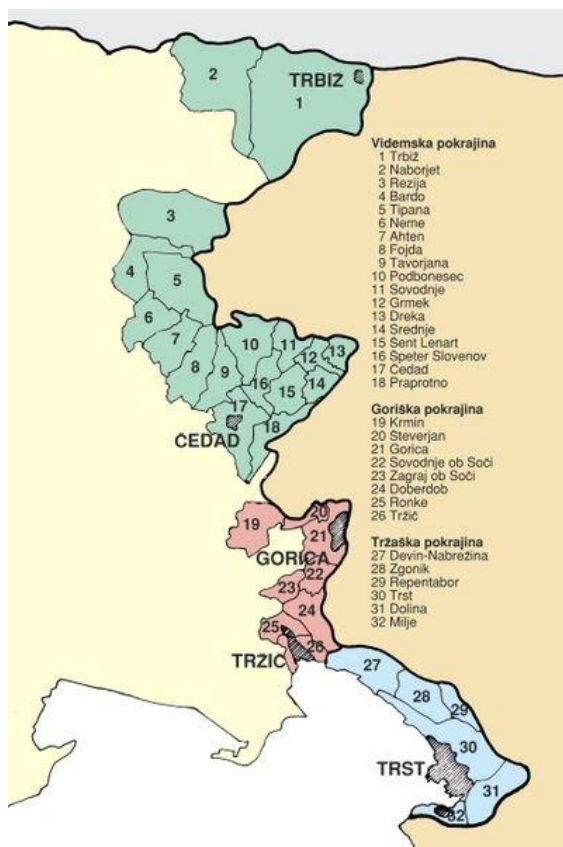
in ni bila priznana kot slovensko govoreče področje. Bila je pod močnim pritiskom italijanske asimilacije. Italija je ni nikoli priznavala kot del slovenskega ozemlja in ji zato tudi ni priznavala narodnostnih manjšinskih pravic. Najhujše jo je prizadelo obdobje po drugi svetovni vojni, takrat je doživela najhujše pritiske poitalijančevanja, raznarodovanja in posledično hud pojav izseljevanja.

Pričujoča naloga želi prikazati hiter politično-kulturni položaj Benečije vse od poselitve do 20. stoletja. V nadaljevanju bo podrobneje osvetlila politično dogajanje v 20. stoletju, predvsem čas po razmahu fašizma in mračno povojno obdobje. Prikazala bo boj tamkajšnjih ljudi za njihovo avtonomijo in identiteto ter predstavila ključne ljudi in institucije, ki so bile zaslužne za ohranjanje slovenskega jezika in kulture. V zadnjem delu bo predstavljena osebnost letos umrlega profesorja Viljema Černa. Tako bo celotna naloga dobila osebno noto preko pričevanja velikega zamejskega Slovenca, ki je vse svoje življenje posvetil ohranjanju bogate dediščine tamkajšnjih Beneških Slovencev.

Pri pisanju dela sem se večinoma oprla na literaturo. V začetni fazi sta mi bili v pomoč deli Mire Cenčič *Beneška Slovenija in njeni čedermaci* in Giorga Banchiga *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, ki sta mi osvetlili pogled na dogajanje v Benečiji, mi pomagali pri nadaljnjem iskanju literature in me usmerili v bolj poglobljeno raziskovanje. Obiskala sem tudi Inštitut za novejšo zgodovino in Inštitut za narodnostna vprašanja. Omenila bi tudi številne intervjuje, pisne in ustne, ki so mi pomagali prikazati pomen in delovanje Viljema Černa.

2. HITER ZGODOVINSKO-KULTURNI PREGLED DOGODKOV DO 20. STOLETJA

Kot je bilo omenjeno že v uvodu, se območje slovenske manjšine v Italiji deli na tri pokrajine: Videmsko, Goriško ter Tržaško pokrajino. Te se delijo na 32 občin, kar je vidno s spodnjega zemljevida.

Slika 1: Območje slovenske manjšine v Italiji.²

Ozemlje Beneške Slovenije je bilo naseljeno že v prazgodovini, na kar nakazujejo najdbe pri sv. Kvirinu in Landarski jami, ki izvirajo iz časa okoli 600 let pr. Kr. Prvo poznano ljudstvo so bili »Ilirski Karni.«³ V nadaljnjih obdobjih so se tu naselili Langobardi in si podredili Slovane, ko so se ti naselili na tem območju. Slovani so v obdobju preseljevanja ljudstev naselili slovensko govoreče območje v Italiji. Iz leta

² SKGZ, <http://www.skgz.org/sl/slovinci-v-italiji> (Dostop: 30. avgust 2017).

³ Trinko, Ivan. *Beneška Slovenija: Hajdimo v Rezijo*. Celje: Mohorjeva družba, 1980, 102–103.

664 po Kr. imamo prvi zapis Pavla Diakona, ki piše o prvem spopadu Slovanov z Langobardi. V prvi polovici 8. stoletja so se Slovani že naselili po Nediških dolinah in po vzhodnih goratih predelih Furlanije.⁴ Prva omemba dolin je iz leta 888 po Kr., omenja jih Pavel Diakon.⁵

V 8. stoletju so skupaj z Langobardi prišli pod frankovsko nadoblast. Kasneje v času fevdalizma pa pod različne nadoblasti nemških gospodarjev. Od 13. stoletja dalje so spadali pod nadoblast oglejskega patriarhata, vse dokler si ni v 15. stoletju tega ozemlja prilastila Beneška republika.⁶

2.1 Obdobje Beneške republike

Obdobje Beneške republike je trajalo skoraj 350 let. V obdobju pod Beneško republiko so bili prebivalci Nediških dolin⁷ opravičeni dajatev in niso služili vojske, v zameno pa so morali varovati vseh 5 prelazov (Podbonesec, Livež, Breg, Sv. Miklavž, Klanci) pred roparji ter vzdrževati ceste. Leta 1674 je dož Domenico II Contarini prebivalce sosedenj⁸ razglasil za ločene od Furlanske domovine. Približno sto let kasneje je senat Beneško Slovenijo definiral »*kot narod, ki je različen in ločen od Furlanije.*«⁹ Še vedno je bila podrejena Benetkam, vendar je uživala precejšnjo avtonomijo. Med njima je potekalo trgovinsko in ne kolonialno razmerje. Imela je

⁴ Banchig, Giorgio. *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, Čedad: Most societa cooperativa a. r. l., 2013, 63–65.

⁵ Prav tam, 73.

Opisuje dogodek, ko je italijanski kralj Berengar diakonu Feliksu podaril v dar cerkev v Landarski jami in še obširno ozemlje, ki je obsegalo tudi Nediške doline.

⁶ Mlakar, Boris. *Pohod 30. divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo*. Ljubljana: TOZD, 1984, 14.

⁷ V nalogi sem se odločila za narečno poimenovanje Nediških dolin, poimenovanje izhaja iz imena reke Nadiže. Tako ves čas uporabljam izraz Nediške doline.

⁸ Pojem sosednja označuje najnižjo enoto s svojo lokalno avtonomijo. Hkrati je bila tudi najmanjša teritorialna in socialna skupnost. Med nediškimi Slovenci jih je bilo 36. Sosednje so se povezovale v večje enote, v sodoline ali velike sosednje. V okviru velikih sosedenj so delovala sodišča, t. i. banke. Banka je bila velika lesena skrinja, ki se je zaklepala z dvema ključema. Notri so bile shranjene dragocene listine.

⁹ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 148.

svojo družbeno, upravno, vojaško in sodno organiziranost. Tako so razvili svojo krajevno samoupravo. Ohranjala je svoj jezik, imeli pa so tudi lasten grb.¹⁰

Po koncu bojev med Beneško republiko in Cambraisko zvezo (Francija, Španija, Anglija, Avstrija) je prišlo leta 1516 do prvih mirovnih pogajanj, ki so potekala v Noyonu v Franciji. Ob dokončnem podpisu pogodbe leta 1523 je bila prvič zarisana meja, ki je ločila Nediške in Soške Slovence. Meja je potekala čez hribe Mija, Matajur in Kolovrat. To je prineslo več negativnih posledic: Čedad je izgubil idrijski rudnik živega srebra ter posestva v Soški dolini, pridobil pa si je landarsko gastaldijo¹¹. S pogodbo se je končala avtonomija Beneške Slovenije, vendar pa privilegiji in ustanove samoupravljanja še niso bili načeti.¹² V drugi polovici 16. stoletja je prišlo do zaprtja podboneške ceste pri Trbižu in izgradnje nove »soške« ceste, ki je potekala vzdolž Soške doline. Ta cesta je popolnoma obšla ozemlje Benečije. Z ločitvijo od Soške doline in zaprtjem ceste so Nediške doline postale obrobno in obmejno področje.

Kulturno delovanje je bilo v tem obdobju zelo močno. Prihajalo je do izmenjav umetnikov med Beneško Slovenijo in današnjim slovenskim ozemljem. Prišlo je tudi do nastanka prvih rokopisov. Najstarejši je **Videmski rokopis** iz leta 1458, v njem so navedeni slovenski števniki. Iz leta 1492 poznamo **Starogorski rokopis**. Gre za zapisnik bratovščine sv. Marije s Stare Gore, ki je pisan na 220 straneh. Tu so zapisani kraji in imena ljudi, ki so prihajali tja ter njihovi darovi za odpustke in maše. Sem so romali večinoma romarji iz Nediških dolin, doline Idrije in Soške doline. Na dveh straneh so zapisani tudi molitveni obrazci (Očenaš, Zdravamarija, Apostolska vera). **Černjejski rokopis** je nastal v Terskih dolinah v Gorenji Černjeji leta 1497.

¹⁰ Cencič, Mira. *Beneška Slovenija in njeni čedermaci*. Škofije: Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij TIGR Primorske, 2008, 25–27.

¹¹ Gastaldija je v času oglejskega patriarhata označevala upravno enoto zemljiške posesti. Na čelu je bil gastald, ki je vršil sodno, upravno in gospodarske funkcije. Landarska gastaldija je označevala ozemlje Landaraja z okolico, in sicer v obsegu današnje podboneške občine (približno 48 km²). Obkrožena je bila s Tolminsko in Čedadsko gastaldijo.

¹² Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 154.

Notri so zaznamovane »ustanovne maše Marijine bratovščine«. Kasneje so notri pripisana še druga besedila v beneškem narečju.¹³

2.2 Francoska in avstrijska oblast

Ob koncu Beneške republike leta 1797 je prišlo do ukinjanja avtonomije beneških Slovencev. Benečija je prišla pod avstrijsko nadoblast. V kratkem obdobju francoske oblasti (1805–1813), so ukinili »sosednje« in vzpostavili občinske svete. Po porazu Francozov je bila Benečija priključena Lombardsko-beneški kraljevini pod avstrijsko oblastjo in tako je ostalo vse do leta 1866.¹⁴ Zaradi sprememb v družbenem ustroju, krčenja avtonomije in slabih letin (suša, prekomeren dež) je v tem obdobju prišlo do izseljevanja.¹⁵

Leta 1866 je Habsburška monarhija izgubila vojno proti Italiji in Prusiji, s podpisom praške mirovne pogodbe 23. avgusta je morala Habsburška monarhija prepustiti Italiji ozemlje nekdanje Beneške republike. Tako sta pod Italijo prišli tudi Benečija in Rezija.¹⁶ Čeprav je bila usoda slovenskega ozemlja že določena, so bili tamkajšnji prebivalci vseeno povabljeni, da se opredelijo na plebiscitu. Prebivalci Beneške Slovenije so se odločili za Italijo. V Nediških dolinah se je na 3688 glasov pojavil le en »ne«, kar je bila posledica močne propagande italijanskega nacionalizma in močne želje Beneških Slovencev po pridobitvi nekdanje avtonomije, kot so jo imeli nekdanj pod Beneško republiko. »Na vsakogar so pritiskali, da mora voliti in da mora voliti *za*, ne *proti*. Menda je samo en duhovnik v Šentlenartu v Nadiški dolini glasoval *proti* in mu potem niso več hoteli dati italijanskega državljanstva in je moral oditi. To je bil strašno hud, umetno ustvarjen nacionalizem.«¹⁷ Beneški Slovenci so se izrekli za Italijo, vendar pa se s tem niso odrekli svojemu jeziku in narodnemu

¹³ Cencič, *Beneška Slovenija in njeni čedermaci*, 39.

¹⁴ Prav tam, 28–29.

¹⁵ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 175.

¹⁶ Wohinz Kacin, Milica in Jože Pirjevec. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000*. Ljubljana: Nova revija, 2000, 17.

¹⁷ Rihar, Lenart. »Čudoviti svet, poln zelenja in tišine.« *Naša luč*, 66/9 (2017), 6.

poreklu. Na tem mestu moramo vedeti, da njihovi glasovi v nobenem primeru ne bi imeli nikakršnega vpliva na to, kateri državi bodo pripadli: Avstriji ali Italiji.¹⁸

Mesec dni po priključitvi Italiji 22. novembra 1866 je bil v časopisu *Giornale di Udine* objavljen razglas o asimilaciji Beneških Slovencev. S tem so bili poteptani vsi upi po nekdanji avtonomiji iz časa Beneške republike, hkrati pa je ta razglas pomenil tudi smrt tisočletni kulturi Beneških Slovencev.¹⁹ Kljub močni asimilaciji poitalijančevanje ni bilo zelo uspešno, kajti Benečija je bila zaostala na področju šolstva, kulture in gospodarstva. Ni bilo institucij, preko katerih bi potekala asimilacija. Italijani na tem področju niso nič storili, celo trudili so se, da bi jezik tamkajšnjih ljudi ostal »kmetski« in onemogočali, da bi se razvijal.²⁰

2.3 Kulturno delovanje

Glavno in največjo vlogo pri narodnem preporodu so imeli slovenski duhovniki–čedermaci. Med najpomembnejšimi je potrebno omeniti Ivana Trinka, po katerem se še danes imenuje kulturno društvo s sedežem v Čedadu. Bili so izobraženi. Bili so čuvaji vere, nosilci jezika ter tvorci kulturnega, socialnega, ekonomskega in političnega delovanja. Skrbeli so za širjenje slovenskih knjig, poučevali, osnovali in vodili so razne krožke, pevske zборе, vodili amaterske gledališke skupine, organizirali večerne šole, imeli tečaje za dekleta, ki so odhajala delat kot služkinje. Dejavní so bili tudi na področju gospodarstva, zgledovali so se po Krekovem krščanskem socializmu. Ustanavljali so vaške mlekarne, potrošniške zadruge, hranilnice in posojilnice.²¹ Bili so ključni za ohranjanje slovenske kulture in slovenskega jezika. V cerkvah je imela slovenščina zavetje, tam se je pridigalo, molilo, pelo in učilo slovensko. Kajti Benečija v svoji zgodovini ni bila deležna državnih šol v slovenskem jeziku, tako so jih duhovniki učili brati in pisati vse do časa fašistične oblasti, ki je zatrla cerkveno delovanje. Močno vlogo pri ohranjanju slovenstva so imele knjige Družbe sv. Mohorja in ostalo, večinoma nabožno čtivo, ki

¹⁸ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 201.

¹⁹ Prav tam, 205.

²⁰ Cencič, *Beneška Slovenija in njeni čedermaci*, 30.

²¹ Prav tam, 55.

je prihajalo iz matične Slovenije. Kasneje po koncu druge svetovne vojne so prevladujočo vlogo na kulturnem področju dobile civilne organizacije.²²

V Špetru sta začela leta 1878 delovati italijanski zavod in žensko učiteljišče. Namen obeh je bilo zatiranje maternega jezika–slovenščine in poitalijančevanje Beneških Slovencev.²³

²² Prav tam, 34–38.

²³ Prav tam.

3. DVAJSETO STOLETJE

3.1 Prva svetovna vojna

Ob začetku vojne je Italija razglasila nevtralnost, čeprav je bila od leta 1882 članica Trojne zveze z Avstro-Ogrsko in Nemčijo. 26. aprila 1915 je skrivoma podpisala Londonski pakt in maja začela z vojnimi sovražnostmi proti Avstro-Ogrski²⁴ Po koncu vojne leta 1918 so se začela mirovna pogajanja v Parizu. Italija in Avstro-Ogrska sta bili od leta 1920 naprej ločeni z Rapalsko pogodbo. Italija je bila pooblaščen, da zasede ozemlje Avstro-Ogrske vse do mejne črte območje t. i. Julijske krajine. S to mejo so pod Italijo ostali kanalski, rezijanski, beneški in goriški Slovenci.²⁵ Januarja 1921 je bila Julijska krajina priključena Italiji. Od leta 1927 dalje je bila razdeljena na štiri pokrajine: goriška, tržaška, puljska ali istrska in reška ali kvarnerska. Beneški, rezijanski in kanalski Slovenci so spadali pod Videmsko pokrajino in niso bili del Julijske krajine.²⁶

Slika 2: Rapalska meja, meja med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo²⁷

²⁴ Kacin Wohinz, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000*, 21.

²⁵ Prav tam, 27.

²⁶ Prav tam, 38.

²⁷ DZS, <http://vedez.dzs.si/dokumenti/dokument.asp?id=498> (Dostop: 5. september 2017).

V Rapalski pogodbi je bil zajet tudi člen o manjšinskih narodih. Vseeno je Italija še naprej izvajala močno asimilacijsko politiko, čeprav 15. člen pariške mirovne pogodbe zagotavlja enakopravnost pri uživanju človekovih pravic ne glede na raso, spol, jezik ali vero.²⁸

3.2 Obdobje med vojnama

Po koncu prve svetovne vojne je bila Italija v težkem gospodarskem položaju, tako so začela na dan pronicati nova gibanja z nacionalističnimi idejami, ki so pripravila pot fašizmu. Prva fašistična akcija, ki je odražala, kakšen bo odnos Italije do slovenske manjšine, je bila požig Narodnega doma v Trstu 13. julija 1920. Oktobra 1922 je fašizem že zavladal v Italiji. V tem obdobju so beneški in primorski Slovenci doživeli pravi »narodni genocid«.²⁹ Istega leta je prišlo do prvega posega proti ravnateljici normalne šole, ki so jo označili za »proslovansko«. Fašizem je postopoma začel izvajati sistematično raznarodovalno politiko:

- prepoved slovenskega jezika (v šoli, v Cerkvih),
- razpustitev slovenskih organizacij,
- preganjanje narodno zavednih ljudi ('čedermaci'),
- poitalijančevanje ljudi.³⁰

21. januarja 1923 je bila v Špetru ustanovljena 1. sekcija fašistične nacionalne stranke. Njihov glavni cilj je bil delovanje proti duhovnikom. Želeli so uničiti njihovo moč in borbo za identiteto med ljudstvom, hkrati pa so jih skušali pridobiti na svojo stran. Fašisti so vestno opravljali svoje naloge, strogo so nadzirali cerkveno bogoslužje, ki je moralo biti izključno italijansko, in plenili katekizme. Duhovnike so izsiljevali, da bi podpisali, da bodo pri svojem delovanju uporabljali zgolj in izključno italijanski jezik. Prvi poseg domačih fašistov proti beneškim duhovnikom je bil izveden proti Ivanu Petričiču, ki je natisnil podobice v slovenščini. Od njega so

²⁸ Valentinčič, Dejan. »Primerjava pravnih zaščit in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah.« Magistrsko delo, Evropska pravna fakulteta v Novi Gorici, 2012, 104.

²⁹ Cencič, *Beneška Slovenija in njeni čedermaci*, 31.

³⁰ Kacin Wohinz, *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000*, 61–66.

kasneje zahtevali, da podpiše, da ne bo več pridigal v slovenskem jeziku, on se je temu uprl. Fašistične stranke so ustanovili tudi po drugih predelih Benečije. Leta 1926 so fašisti po vseh občinah župane nadomestili s funkcijo im. *»podestà«*, ki je bila izraz fašizma. Na položaju so ostali vse do leta 1945, ko se je sistem vrnil nazaj k demokraciji.³¹

V tem obdobju so bile v Benečiji zgrajene šole, vodovodi in ceste. A hkrati je bila močno napadena in prizadeta identiteta prebivalcev, tako so se kljub novostim razmere na gospodarskem in kulturnem področju slabšale.³² *»Fašistična oblast nas je začela preganjati, hoteli so nas izbrisati, nam odvzeti ponos in našo kulturo, želeli so, da postanemo najbolj navdušeni Italijani.«*³³

Leta 1933 je Benito Mussolini prepovedal slovenski jezik po cerkvah v Beneški Sloveniji, ker so beneški duhovniki želeli ponatisniti slovenski *»Katoliški katekizem«*. Eden izmed duhovnikov je to namreč izdal oblasti, ki je poskus preprečila in kaznovala. 15. avgusta je bil tako po beneških cerkvah zadnji slovenski govor, ukinjene so bile tradicionalne pesmi in molitve v slovenščini. *»Vedite, da smo v Italiji in da je čas, da se preneha z rabo slovenskega jezika. V imenu N. E. perfekta vam ukazujem: a. da pridigate in govorite v cerkvi v italijanskem jeziku; b. da otrokom pri verouku ne spregovorite niti ene slovenske besede; c. izvodi slovenskega katekizma so zaseženi.«*³⁴

3.3 Druga svetovna vojna

Večina za vojsko sposobnih ljudi v Benečiji je bila v začetku druge svetovne vojne vpoklicana in priključena alpski diviziji.³⁵ Avgusta 1942 so bili alpinci iz Benečije poslani na fronto v Rusijo. Po porazu Nemcev se je iz ruske fronte nazaj v Benečijo vrnila le tretjina vojakov. Obdobje druge svetovne vojne je bilo tesno povezano s partizanskim in fašističnim delovanjem, ki sta si bila ideološko nasprotna. Zelo

³¹ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 273–275.

³² Cenčič, *Beneška Slovenija in njeni čedermaci*, 31.

³³ Namor, Jole. *»Viljem Černo, dijak v slovenski šoli v Gorici.«* *Jadranski koledar* (2001), 60.

³⁴ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 280.

³⁵ Mlakar, *Pohod 30. divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo*, 15.

močna je bila fašistična protipartizanska propaganda in propaganda proti Sloveniji. Benečija je namreč predstavljala sporno območje, ker je mejila z Jugoslavijo, ki je predstavljala mejo, kjer se je začel komunizem. Vse, kar je prihajalo iz Jugoslavije, je bilo označeno za komunistično in ljudje, ki so bili v kakršnemkoli stiku z matico, so bili označeni za komuniste. Dogajanje v času druge svetovne vojne je bilo namreč tesno povezano s slovenskim partizanskim gibanjem.

3.4 Partizansko gibanje v Benečiji

Narodnoosvobodilno gibanje se je začelo razvijati šele pozneje, začetki so bili zelo vezani na dogajanje v osrednji Primorski. Jeseni 1942 so si partizani počasi pridobivali somišljenike tudi med beneškimi Slovenci. Prve stike omenja leta 1943 Paskval Gujon, ki piše o tem, kako so vstopili v cerkev in se bratili z ljudmi. Prvi partizani so bili z veseljem in lepo sprejeti.³⁶

Namen prihoda Gregorčičeve čete je bil razširiti občutek prisotnosti slovenske vojske in občutek povezanosti tamkajšnjih prebivalcev z matično državo.³⁷ Konec maja 1943 so bili partizani že popolnoma običajni v Nediških dolinah. Dogodki v tem letu so pospešili narodnoosvobodilno gibanje med beneškimi Slovenci, okrepila se je narodna in protifašistična zavest.³⁸ Po septembru se je navzočnost partizanov v Italiji povečala, zato so svoje formacije postavili tudi po vaseh Nediških dolin, vzpostavili so Nediško četo. V Rečanskih dolinah je bila ustanovljena Klodiška četa, v Šentlenarško četo pa se je združilo več posameznih skupin. Te novonastale čete so se povezovale z drugimi slovenskimi partizanskimi enotami, predvsem z že omenjenimi tremi soškimi brigadami.³⁹ Poleg slovenskih partizanskih enot so na tem območju delovale tudi *»italijanske antifašistične enote, ki so se po svetovnonazorskem pogledu*

³⁶ RTV 4. »Viljem Černo: Podobe znanja«.

<http://4d.rtvsllo.si/arhiv/podobe-znanja/174482118> (Dostop: 30. avgust 2017).

³⁷ Gombač, Metka. »Beneška Slovenija 1945–1946.« *Zgodovinski časopis* 46/4 (1992), 509.

³⁸ Cencič, *Beneška Slovenija in njeni čedermaci*, 16.

³⁹ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 300–308.

delile na garibaldinske (razredne stranke) in osoppovske (meščanske stranke) enote.«⁴⁰

Ali je res ali ne, da je bil cilj slovenskih partizanov osvoboditev in priključitev teh ozemelj matični državi, je stvar prepričanja posameznih skupin ljudi. Pri tem je zanimivo, kako ostro je bilo to partizansko delovanje napadeno, obratno pa je bil predhodni italijanski »*risorgimento*« popolnoma sprejemljiv.⁴¹ Po besedah Viljema Černa so vsi vedeli, da do priključitve ne bo prišlo, imeli so tudi jasne dogovore in podpise z Jugoslavijo. Paravojaške enote so na ta način ljudi ustrahovale s komunizmom in si tako zagotavljale izvolitev in denar.⁴²

Po kapitulaciji Italije, 8. septembra 1943, je OF Beneško Slovenijo priključila Kobariški republiki, ki je obsegala ozemlje od Rezije do Gorice in od Nediških do Soških dolin, približno 2750 km². »*Na italijanski strani se je pojavila bojazen, da bo to območje pripadlo slovensko-komunistični strani (italijanska stran je govorila o »pericolo slavo« ali »pericolo slavo-comunista«), ker ga italijanske formacije ne bodo mogle uspešno ubraniti. Pri tem je šlo predvsem za fašistične sile in partizanske enote Osoppa, medtem ko so garibaldinci, to je italijanski partizani komunistične usmeritve, zagovarjali, da Julijsko krajino osvobodijo jugoslovanski partizani, zadržani so bili le do njihovih teritorialnih zahtev.*«⁴³

Oktobra 1943 je prišlo do nemškega napada na Nediške doline in Dolino sv. Lenarta. Obe bitki sta se končali brez večjih žrtev. V naslednjih dneh so Nemci nadaljevali z letalskim obstreljevanjem predvsem tistih vasi, ki so imele partizansko oblast (Log, Sv. Lenart, Zanirje, Podsrednje). Novembra 1943 je bilo konec Kobariške republike, nemška ofenziva pa se je nadaljevala. »*Velik sovražnikov pritisk, fašistična propaganda ter porazi partizanskih enot so v beneških Slovencih ponovno obudili*

⁴⁰ Gombač, *Beneška Slovenija 1945–1946*, 510.

⁴¹ Zuanella, Natalino. *Mračna leta Benečije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998, 33.

⁴² RTV 4. »Viljem Černo.«

<http://4d.rtv slo.si/arhiv/intervju-tv/46333687> (Dostop: 31. avgust 2017).

⁴³ Valentinčič, Dejan. »"Ta rožina dolina" med dvema ognjema: pogled na zgodovinske razloge za razdeljeno identiteto v Reziji in kratek opis današnjih konfliktov.« *Acta Histriae*, 24/2 (2016), 401–426, 405.

*občutke strahu in nejevere v sposobnost ter perspektivo partizanske vojske.*⁴⁴ Partizanske enote so se umaknile iz Benečije na levi breg Soče. Nemci pri Mostu niso uspeli premagati partizanov, zato so se jim izognili preko Terske doline, prišli v Soško dolino in zasedli Kobarid. Zasedli so tudi območje Breginja. Partizani so se umaknili na Matajur, kjer so jih Nemci obkolili. Po nemški zasedbi je bila Benečija vključena v operacijsko cono Jadranskega Primorja–Adriatisches Küstenland, ki je obsegala Furlanijo, Julijsko krajino, Reko in Ljubljano.⁴⁵ Takole se spominja Černo: *»Čeprav je bilo nevarno, so ljudje raje ostali v svojih hišah in se niso izselili. Ker pa so nekateri domači vaščani izdali kake vaščane, da so odšli med partizane ali da sodelujejo s partizani, so prišli Nemci in so v nekaterih vaseh požgali njihovo hišo.*⁴⁶ Po novembru 1943, po temeljitem okupatorjevem čiščenju, v Beneški Sloveniji ni ostala nobena partizanska enota več, z izjemo 4. bataljona 18. brigade.⁴⁷

Velika nadloga v letih 1944/45 so bili Kozaki in Mongoli, ki so na ozemlje Benečije prišli v okviru nemške vojske in so pustošili po deželi. *»Druga svetovna vojna je bila pri nas zelo težka. Včasih smo imeli Nemce, včasih fašiste, potem partizane in še Kozake,*⁴⁸ se spominja Černo. Maja 1945 so *»slovenski partizani, garibaldinci in osoppovci osvobodili vso Benečijo in Furlanijo*⁴⁹, s tem se je končala 2. svetovna vojna v Benečiji, Nemci in Kozaki so se umaknili. Po umiku jugoslovanskih vojaških sil so začele na območju Benečije delovati italijanske paravojaške enote, ki so imele izrazito nacionalistične ideje.⁵⁰ *»Z izenačevanjem slovenstva s komunizmom so izvajali zelo uspešno propagando, ki je vodila v asimilacijo.*⁵¹

⁴⁴ Mlakar, *Pohod 30. divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo*, 17.

⁴⁵ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 314–320.

⁴⁶ Tuta, Igor. »Viljem Černo, spomini na mladost.« *Trinkov koledar 2015*, 89.

⁴⁷ Mlakar, *Pohod 30. divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo*, 17.

⁴⁸ Tuta, »Viljem Černo, spomini na mladost«, 89.

⁴⁹ Gombač, *Beneška Slovenija 1945–1946*, 10.

⁵⁰ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 328.

⁵¹ Valentinčič, »Primerjava pravnih zaščit in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah«, 27.

4. REPUBLIKA ITALIJA

Fašisti so se po koncu vojne prelevili v demokristjane, komuniste, socialiste in tako delovali naprej. Veliko jih je vstopilo v stranko krščanske demokracije, kjer so si pridobili vodilna mesta in delovali proti slovenskim duhovnikom. Marca 1946 je zavezniška komisija za določitev meje med Italijo in Jugoslavijo obiskala Nediške doline. Po maju 1945 so se morale vse partizanske enote umakniti iz Benečije in po odločitvi Pariške mirovne konference je bila Beneška Slovenija priključena Italiji.

»Pri nas je bila meja najprej zarisana. Angleži so si na svojo stran pritegnili bivše sodelavce fašistov in nacistov in so prišli in postali njihovi ovaduhi, njihova pomoč, in začeli ponovno ustvarjati strah med Slovenci. Slovenski beneški partizani so končali pred sodiščem, drugi so se mogli izseliti. Veliko vidnih intelektualcev je moralo oditi po svetu, predvsem v Francijo in Belgijo. Pri nas pa je prišlo do mračnih let. Samo beseda Slovenec je bila omaloževalna. Taki ljudje so se bili prisiljeni izseliti. Prišlo je do množičnega izseljevanja.«⁵²

Italija je dobila svojo ustavo 22. decembra 1947. Marca 1948 je razdelila ozemlje na 20 dežel, te pa je nato delila na posamezne pokrajine.⁵³

4.1 Furlanija-Juljska krajina (FJK)

Furlanija-Juljska krajina je ena od dvajsetih dežel v Italiji, zajema ozemlje celotne slovenske manjšine. Razdeljena je na štiri pokrajine: Pordenonska, Videmska, Goriška in Tržaška pokrajina. Od tega v treh živijo Slovenci: v Tržaški, Goriški in Videmski.⁵⁴ Benečija je del Videmske pokrajine in predstavlja najzahodnejši del slovenskega etničnega ozemlja v FJK. Tržaška in Goriška sta postali del Italije po koncu prve svetovne vojne, ko je Italija prestopila na stran antantnih sil. Videmska pokrajina pa je del Italije že vse od leta 1866, ko je Habsburška monarhija izgubila vojno z Italijo in Prusijo. *»Beneškim Slovincem se pravni položaj od priključitve*

⁵² RTV 4, »Viljem Černo: Podobe znanja«.

⁵³ Valentinčič, »Slovenci v Reziji: Pravni položaj in dejansko življenje slovenske jezikovne manjšine«, 52–54.

⁵⁴ Prav tam, 14–18.

Italiji leta 1866 do sprejetja ustave 1947 ni spreminjal in je bil enak položaju preostalih italijanskih državljanov. To pa ni veljalo za Slovence, ki so bili Italiji priključeni po prvi svetovni vojni med t. i. »nuove province« (nove province).⁵⁵ Ta ločnica se še danes kaže v zaščitnih zakonih, ki jo ohranjajo, zaradi različno dolge pripadnosti skupin Italiji.⁵⁶

Slika 3: Furlanija-julijaska krajina⁵⁷

31. marca 1963 je postala FJK avtonomna dežela. Sprejela je statut o avtonomiji, ki je dal novo upanje jezikovnim manjšinam.⁵⁸ V Tržaški in Goriški pokrajini so imeli od tega koristi, medtem ko Benečija ni iztržila nič. V strankah je prevladovalo mnenje, da v Nediških dolinah ni prisotna nobena manjšina. Italijani so tam vseskozi izvajali močno asimilacijo slovenskega prebivalstva. V Tržaški in Goriški pokrajini so imeli Slovenci boljše pogoje kot v Videmski, kar je posledica kasnejše priključitve Italiji. Tu so se razvile številne slovenske organizacije, imajo narodnostne pravice in

⁵⁵ Prav tam, 21.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ DZS, <http://vedez.dzs.si/dokumenti/dokument.asp?id=502> (Dostop: 5. september 2017).

⁵⁸ Valentinčič, *Slovenci v Reziji: Pravni položaj in dejansko življenje slovenske jezikovne manjšine*, 55–57.

so politično angažirani. »V Gorici in Trstu so bili pod staroogrsko oblastjo, zato so si ustvarili višjo raven kulture in organizacije. V Benečiji, v bolj goratem predelu, pa so območje želeli poitalijanizirati. Želeli so dobre Italijane. In če si zavrgel svoj jezik, si bil dober Italijan.«⁵⁹

4.2 Organiziranost slovenske manjšine v Italiji

4.2.1 Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ)

Slovenska kulturno-gospodarska zveza je bila ustanovljena leta 1954 v Trstu. Gre za krovno organizacijo Slovencev v Italiji. Ustanovitev je povezana s podpisom Londonskega memoranduma, ko je bilo Italiji priključeno tržaško ozemlje cone A. V organizacijo se vključuje levo usmerjeni del slovenske manjšine. Delovala je na gospodarskem področju in je imela močno podporo Jugoslavije. Močno vlogo in pobudo je imela tudi pri prizadevanju za sprejetje zaščitnega zakona. Danes ima sedeže v Gorici, Trstu in Čedadu. Cilji organizacije so zaščita pravic in interesov slovenske narodne skupnosti in njenih pripadnikov na vseh področjih družbenega udejstvovanja ter spodbujanje sožitja z večinskim narodom ter povezovanje z ljudmi na drugi strani meje. Usklajuje dejavnosti več kot 160 včlanjenih društev, organizacij in ustanov.⁶⁰

4.2.2 Svet slovenskih organizacij (SSO)

Nastanek Sveta slovenskih organizacij sega v leto 1976. Sem se vključuje preostanek društev, ki se niso vključila v SKGZ, in sicer zaradi nesprejemanja komunistične ideologije. Bili so usmerjeni demokratično, narodno, krščansko in liberalno. Deluje na področju kulture, športa, gospodarstva, izobraževanja, vzgoje in sociale. Sedeže ima v Gorici, Trstu in Čedadu.⁶¹

4.2.3 Razlike med SKGZ in SSO:

- Način politične participacije: SSO zagovarja samostojno politično nastopanje, medtem ko SKGZ zagovarja vključevanje v italijanske levičarske stranke.

⁵⁹ RTV 4, »Viljem Černo«.

⁶⁰ SKGZ. »Kdo smo«, <http://www.skgz.org/sl/kdo-smo> (Dostop: 5. september 2017).

⁶¹ SSO. »Organi«, <http://www.ssorg.eu/kdo-smo/organi/> (Dostop: 5. september 2017).

- Odnos do Slovenije: SSO vidi Slovenijo kot matično državo, SKGZ pa kot sosednjo državo in poudarja italijansko državljanstvo in multikulturalnost.
- Odnos do slovenskih šol: SSO poudarja pomen ohranitve nivoja poučevanja slovenščine v slovenskih šolah in zagovarja uvajanje slovenščine v italijanske šole kot dodatni jezik. SKGZ zagovarja vpis vseh otrok v slovenske šole, saj želijo da se tudi oni naučijo manjšinskega jezika.
- Temelj ustanovitve: SSO je nastala na temeljih idej demokracije in krščanskega izročila, SKGZ ima temelje v NOB.⁶²

4.3 Kulturno delovanje, časopisi in revije

Kot osrednji najpomembnejši lik kulturnega delovanja velja izpostaviti duhovnika Ivana Trinka (1863–1954). Triindvajset let je bil predstavnik beneških Slovencev v deželni skupščini. Bil je »vnet branitelj svobode jezika, običajev in navad svojega ljudstva.«⁶³ Leta 1951 je izdal mašno knjigo *Naše moitve*. Poleg njega so delovali tudi ostali narodni buditelji: Peter Podreka je leta 1852 izdal *Abece slavienski*, ki vsebuje mali abecednik in katekizem. Leta 1869 je skupaj z Mihaelom Mučičem izdal katekizem *Keršanski nauk za Slovence Videmske nadškofije*. Ponatisnjen je bil leta 1911 in 1928. Fašisti so ga 1933 prepovedali in ga zaplenili po hišah. Renzo Calligeno je skupaj z Viljemom Černom leta 2000 izdal prvo tiskano knjigo v terskem narečju *Boava besieda*. Jožef Kramar (Cramaro) je izdal narečni katekizem za rezijanske otroke in katehete *To kristjanske učilo po rozeanskem* leta 1927.⁶⁴

Na območju Benečije je izhajalo tudi kar nekaj časopisov in publikacij. *Trinkov koledar*, katerega pobudnik je bil Anton Cuffolo, je začel izhajati januarja 1953. Časopis *Matajur/Novi Matajur* je začel izhajati leta 1950. Poudarjal je kulturne in gospodarske zahteve Slovencev. *Župnijski list Dom* je bil časopis, namenjen Slovencem v domovini in diaspori. Bralce je vabil k ohranjanju slovenskega jezika.

⁶² Valentinčič, »Primerjava pravnih zaščit in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah«, 137–138.

⁶³ Cencič, *Beneška Slovenija in njeni čedermaci*, 64.

⁶⁴ Prav tam, 35–44.

Izhajati je začel leta 1966. Pobudnik *Glasu beneških Slovenju v Belgiji* je bil slovenski misijonar Zdravko Reven. Izhaja od leta 1950 dalje.⁶⁵

Ob ustanovitvi *Demokratske fronte Slovencev (DFS)* leta 1947 je prišlo do prvih predlogov za zaščito slovenskega jezika v Videmski pokrajini in do pobude za razvoj gospodarstva. Delovanje DFS je povzročilo, da »so ljudje prvič govorili o slovenstvu, o uspehu Slovenije nad nacifašizmom.«⁶⁶ Kasneje se je DFS pridružila Slovensko gospodarsko–kulturni zvezi.⁶⁷ Na območju Benečije je tako začelo delovati več izobraževalnih ustanov in društev. *Kulturno društvo Ivan Trinko* s središčem v Čedadu predstavlja stičišče vseh društev, ki delujejo v Beneški Sloveniji. Njegova ustanovitev sega v leto 1955, pobudniki za njegovo ustanovitev pa so bili dijaki, ki so študirali pri šolskih sestrah v Gorici. Med njimi tudi mladi Viljem Černo, ki je bil več let tajnik in predsednik društva. Društvo je vsako leto pošiljalo ljudi na tečaj slovenščine v Ljubljano, prvotnih deset mest so s pomočjo SKGZ povečali na dvajset.⁶⁸

»Tečaje slovenščine pa smo organizirali tudi v Nadiških dolinah, najprej na učiteljišču v Špetru, kasneje v hotelu Belvedere, a so nas tam stalno motili. V Mašerah smo imeli pošolski pouk. Starši so bili zadovoljni, gladiatorji pa so nato šli od doma do doma in govorili, da je to jugoslovanska, titovska šola. Nekateri so se zato odpovedali tej dejavnosti. Mons. Gujon je takrat otroke z avtom vozil iz Matajurja, pa čeprav so ga nekajkrat ustavili orožniki in mu skušali to preprečiti.«⁶⁹

Drugo je bilo leta 1967 ustanovljeno društvo *Center za kulturne raziskave v Bardu*. Omenila bi še *Društvo Rečan, Zvezo beneških izseljencev, Študijski center Nediža*, ki daje močan poudarek predvsem izobraževanju otrok,⁷⁰ in *Dvojezično šolo v Špetru*. Zelo odmevna dogodka, ki ju prirejajo v Benečiji, sta *Dan emigranta*, ki je največja

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Namor, »Viljem Černo, dijak v slovenski šoli v Gorici«, 78.

⁶⁷ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 350.

⁶⁸ T. G. »Življenje, zaznamovano z ljubeznijo do slovenskega jezika in kulture.« *Novi Matajur*, 19. julij 2017.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 350–353.

kulturna in politična prireditev v Beneški Sloveniji, in *Senjan beneške pesmi*. Skupna vloga vseh omenjenih društev, ustanov, časopisov, prireditev in revij je bila in je namenjena povezovanju Beneških Slovencev. Vzbujali so samozavest v ljudeh in krepili njihovo narodno zavest ter informirali ljudi. Preko njih so se učili slovenskega jezika in ohranjali svojo tradicijo, v časopisih so bile objavljene tudi stare cerkvene in ljudske pesmi.

5. POVOJNE RAZMERE V BENEČIJI

»Zaradi kompaktnosti teritorija in številčnosti Slovencev so bili pod Matajurjem trikoloristi dosti bolj agresivni do zavednih Slovencev in do tistih, ki so bili naklonjeni Slovencem. Bile so molčeče sence, ki so zastrupljale našo zemljo.«⁷¹

Po koncu vojne je prišlo do obdobja tako imenovane hladne vojne, katere največja značilnost je bila razmejitev Evrope na vzhodni komunistični totalitarizem in zahodno demokracijo, vse je ločevala »železna zavesa«. Nedvomna žrtev te ideologije je bilo v našem primeru območje Beneške Slovenije s slovensko govorečim prebivalstvom. Tu se postavlja zanimivo raziskovalno vprašanje, zakaj je ravno ta del slovenske manjšine predstavljal tako grožnjo Italiji. Eno od dejstev je gotovo to, da je bilo to območje del Italije že vse od leta 1866. In zato je to področje Italija dojemala kot popolnoma italijansko. Slovenski manjšini ni priznavala nikakršnih manjšinskih pravic. Priznavala jo je kot skupnost slovanskih narodov in jih skušala poitalijančiti. *»Duhovnike, ki so ljudi učili slovenskega jezika in pridigali v slovenščini, so postopoma zamenjali z drugimi, furlanskimi, in počasi skušali izbrisati narečje, ter s tem dokazati, da smo dobri Italijani.«⁷²*

V desetletju po drugi svetovni vojni je območje Benečije doživelo najhujši udarec. Vsi ki so bili na kakršenkoli način povezani z matico, so bili označeni za *»slavofile, titovce in slavokomuniste«*.⁷³ Vedeti moramo, da je po koncu vojne v Benečiji *»največjo nevarnost posebljal komunizem./.../ Nasprotnike je najbolj vznemirjalo dejstvo, da je v sosednji Jugoslaviji zmagal maršal Tito, komunist od prvega trenutka in nedvomno zaslužen v boju proti nacifašizmu.«⁷⁴* Zaradi strahu pred komunizmom so v Italiji začele delovati tajne paravojaške enote, kajti meje je bilo potrebno zaščititi pred vpadom čet iz Jugoslavije. Organizaciji *Osoppo-Friuli*⁷⁵ in *Gladio* sta

⁷¹ Namor, »Viljem Černo, dijak v slovenski šoli v Gorici«, 76.

⁷² RTV 4, »Viljem Černo«.

⁷³ Zaunella, *Mračna leta Benečije*, 34.

⁷⁴ Prav tam, 8.

⁷⁵ Kasneje se preimenuje v organizacijo »O«. Njeno delovanje je bilo ločeno od države in ni imelo nikakršnega demokratičnega nadzora.

nastali kot posledica razmer hladne vojne, vendar pa to ni razlog, ki bi lahko opravičil njuno agresivno raznarodovalno politiko v Nediških dolinah. V najhujšem obdobju prvih desetih let po vojni so namreč »komunizem začeli enačiti s slovenskim jezikom naših ljudi.«⁷⁶ Tako propagando so širile tajne organizacije.

»Tajne službe niti niso delovale v Trstu in Gorici, v Benečiji pa, plačevale so domačine, da so opravljali njihov posel in izdajali ljudi. Ti ljudje so na tak način dobili službo doma. So ovaduhovali in lepo živeli. Predvsem intelektualce in ljudi, ki so branili jezik. Tem ljudem so življenje tako otežili, da so se izselili po svetu.«⁷⁷

Tudi po letu 1956, ko so bile tajne organizacije razpuščene oz. so poniknile v ozadje, se je represija nadaljevala. V ljudeh jim je preko psihičnega in fizičnega nasilja uspelo ustvariti tako globoko zakoreninjen strah, da so odklanjali vsako etnično identiteto in povezavo s slovenskim jezikom. Nekaznovano so skrunili spomenike, uničevali dvojezične table, pisali protislovanske napise, zbirali so podpise proti dvojezičnim napisom, z različnimi prijemi poskušali preprečevati slovenske prireditve. Čeprav se je raznarodovalna politika vlekla že od leta 1878, ko je bilo ustanovljeno Učiteljišče v Špetru, in je imelo jasno nalogo poitalijančevanja, nikoli ni doseglo brutalnosti povojnega obdobja. V takratnem obdobju so ljudje celo očitno nasprotovali represiji, ki so jo izvajali. Povečalo se je število naročnikov Mohorjevih knjig, slovenski napisi v cerkvah in na nagrobnikih so bili pogostejši.⁷⁸

Po letu 1950 so v vsaki vasi organizirali otroške vrtce in s tem poskušali izkoreniniti tudi ustno izročilo. Vpisani otroci so bili stari tri leta in šele dobro so začeli govoriti materin jezik, v vrtcu pa so jim dodelili učiteljico, ki je z njimi cel dan govorila izključno italijansko. Na tak način so prisilili starše, da so z otroki govorili italijansko, saj jih otroci drugače niso razumeli.⁷⁹ Na tem mestu moramo vedeti, da se je po podpisu Londonskega memoranduma in Osimskih sporazumov represija ustvarjala le še umetno, saj političnega razloga zanjo ni bilo več. Vendar bi sama

⁷⁶ Zaunella, *Mračna leta Benečije*, 8.

⁷⁷ RTV 4, »Viljem Černo«.

⁷⁸ Zaunella, *Mračna leta Benečije*, 27.

⁷⁹ RTV 4, »Viljem Černo«.

organizacija drugače izgubila smisel. Morala je še naprej vzdrževati mit o »titoistični in jugoslovanski nevarnosti, saj bi se brez tega razrešilo vprašanje slovenske manjšine, oni pa bi izgubili privilegije in ugodnosti s strani države pri obrambi italijanskega naroda.«⁸⁰

Pomembno vlogo v tej gonji so odigrali tudi časopisi, kot sta »*Messaggero Veneto* in *Il Gazzettino*, ki so polnili strani s članki o slavokomunističnih šolah in o 'trgovini z belim blagom', kot so imenovali vpisovanje otrok v slovenske šole.«⁸¹ Ni bilo možnosti zaposlitev, razen v zaostalem poljedelstvu. Nekaj jih je bilo v industrijskih dejavnostih (kamnolom laporja, opekarne). Tako je prihajalo do množičnega izseljevanja mož, ki so odhajali v belgijske rudnike, na švicarska gradbišča, v nemške tovarne, v kanadske gozdove, Argentino, ZDA in Avstralijo. Položaj v Benečiji ni ljudem nudil nikakršne perspektive, tako so možem sledile še žene z družinami in izseljevanje je postalo trajno. Povojni *gospodarski boom*, ki se je zgodil v Evropi in Italiji, se Benečije ni dotaknil.⁸² Velik vpliv na množično izseljevanje je imel tudi potres leta 1976, ki je tamkajšnje vasi zravnal s tlemi. Veliko ljudi je tako izgubilo še zadnje upanje na boljše življenje in odšlo v emigracijo.⁸³

Kljub statutu o avtonomiji v Benečiji ni bilo izboljšanj. Ni bilo investicij za nastanek industrijskih obratov, območje je bilo definirano kot »*poljsko-gozdno-pašniško*«, zato vanj niso investirali. Nasprotno pa si je nižina pridobila oznako nerazvitega področja in so bile vanjo vložene številne investicije, tako da se je območje razvilo v enega najbolj razvitih in naprednih.⁸⁴

Za pomoč pri vsestranskem razvoju Benečije je bila ustanovljena *Skupnost Nediških dolin*, ki je delovala do leta 1971. V istem letu je nato po sprejetem zakonu, ki je na državni ravni urejal ustanavljanje gorskih skupnosti nastala *Gorska skupnost Nediških dolin*. Naloge prve so bile koordiniranje pobud, načrtovanje posegov in

⁸⁰ Zaunella, *Mračna leta Benečije*, 41.

⁸¹ Namor, »Viljem Černo, dijak v slovenski šoli v Gorici«, 76.

⁸² Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 344–347.

⁸³ Kožuh, Milena. *Terska dolina*. Celje-Gorica: Mohorjeva družba, 2006, 61.

⁸⁴ Prav tam.

racionalizacija virov. Z institucijo Gorske skupnosti Nediških dolin se je nekako obnovila nekdanja Beneška Slovenija. Vendar vse to ni zaustavilo množičnega izseljevanja, kajti tem organizacijam ni uspelo ustvariti razmer za preživetje tamkajšnjih ljudi.⁸⁵

⁸⁵ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 347.

6. OBDOBJE PO PADCU BERLINSKEGA ZIDU

»Ko je bil berlinski zid na tem, da pade, se je v beneških dolinah še vedno odvijal boj proti duhovnikom, ki so branili pravico svojih ljudi do ohranjanja svoje lastne kulturne identitete.«⁸⁶ Tudi v obdobju po padcu se je represija nadaljevala, lažni domoljubi so izdajali stvari in delovali proti slovenskim domoljubom in slovenski identiteti. A vseeno so se stvari začele obračati na boljše.⁸⁷ »Prvi politik, ki je uradno predlagal, naj se nas vključi v zaščitni zakon je bil Albin Škerk v sedemdesetih letih. Sam sem ta predlog predstavil v Špetru v hotelu Belvedere. Poleg Slovencev je prišlo tudi veliko gladiatorjev. Na koncu se je oglasil njihov vodja, Aldo Specogna, a smo ga utišali. Da bi končno dobili zaščitni zakon, smo se nato še naprej zavzemali tudi v okviru enotne delegacije, v kateri so bili takrat poleg mene iz Videnske pokrajine še Salvatore Venosi, Emil Cencič in Marino Qualizza. Do sprejetja zaščitnega zakona pa smo morali počakati do leta 2001.«⁸⁸

6.1 Obdobje po osamosvojitvi Slovenije in Evropska unija

Po osamosvojitvi Republike Slovenije 25. junija 1992 so se izboljšale tudi razmere v Benečiji. Odnosi so se otoplili. Prišlo je do pobud za zaščitni zakon Beneških Slovencev. Zanimivo je, kako veliko avtonomijo uživa italijanska manjšina v Republiki Sloveniji in kako Italija kljub sprejetemu zaščitnemu zakonu še vedno zapostavlja slovensko manjšino. Kljub doseženemu zaščitnem zakonu razlikujejo in delijo prebivalce Benečije po oblikah, ki so neznanstvene. Pravijo, da v Terski dolini živijo ljudje, ki govorijo »po naše«, torej so »ponošnjani« in podobno.⁸⁹

Delovanje paravojaških enot v tem času preneha, poniknejo v ozadje. Vendar pripadniki še danes zahtevajo državne pokojnine zaradi svojega delovanja. Drugače pa se držijo v ozadju, kajti počasi se jih prijema negativni prizvok zaradi njihovega

⁸⁶ Trusgnach, Lucia, ur. *Paskval Gujon: očak iz Matajurja*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2009, 14.

⁸⁷ Banchig, *Benečija: Ko se mala in velika zgodovina srečata*, 357–360.

⁸⁸ T. G., »Življenje, zaznamovano z ljubeznijo do slovenskega jezika in kulture«, 6.

⁸⁹ RTV 4, »Viljem Černo«.

delovanja.⁹⁰ Kljub temu še dandanes prihaja do različnih represij s strani Italije. Po besedah Černa: preverjajo, koliko je v ljudeh še '*košence*', zavednosti, koliko je borbenosti za naše pravice. Obenem se Italijani zavedajo tudi ekonomske šibkosti tega področja in šibkih kulturnih oblik, se pravi, zavedajo se nezmožnosti rasti skupnosti in zato še močneje pritiskajo in tlačijo skupnost.⁹¹

⁹⁰ Rihar, »Čudoviti svet, poln zelenja in tišine«, 9.

⁹¹ RTV 4, »Viljem Černo«.

7. VILJEM ČERNO IN POVOJNO DOGAJANJE V BENEČIJI

»Kako lepo bi bilo, če bi Bog dodelil Slovencem posebno barvo kože, tako kot Afričanom ali Kitajcem. Na tak način ne bi mogli zatajiti svoje identitete.«⁹²

Dogajanje v 20. stoletju je močno prisotno v še živih pričah, ki so ta čas doživele, predvsem povojno obdobje, in v teh osebah se še sedaj kaže bolečina, strah in nezaupanje. V nasprotju z njimi pa mlajše generacije teh stvari ne občutijo več tako osebno, čustveno so distancirane od tega in tudi pogledi na ohranjanje dediščine večstoletne kulture niso več tako močni, kot pri njihovih prednikih.⁹³

7.1 Spomin na letos umrlega Viljema Černa

»Ostanimo zvesti temu bogastvu, ki smo ga podedovali, ne pozabimo očetovih žuljev in vonja materinega domačega kruha. Želim, da skupaj srečamo novo ljubezen ter naredimo življenje lepše, bogatejše in zlahtnejše, saj smo ljudje odprtega srca in duha. Na srce pa vam polagam, da je pomembna predvsem enotnost. Ne razlikujte se zaradi neumnosti, to najbolj škoduje.«⁹⁴

Zgornje besede nam orišejo osebnost Viljema Černa in to, za kar se je boril. Neutrudno je vztrajal pri boju za ohranitev jezika in kulture med beneškimi Slovenci. *»Postati to, kar je danes Viljem Černo, je terjalo svojo ceno. Kajti če si hotel biti v petdesetih, šestdesetih in celo še sedemdesetih letih v Beneški Sloveniji zaveden in aktiven, si imel opraviti s tajnimi organizacijami ter cinično in brezobzirno oblastjo, ki te je z vsemi sredstvi poskušala zlomiti.«⁹⁵* Vendar Viljem Černo je vedno *»brnil domačo besedo, zastopal zamolčano ljudstvo in predstavljal vir nacionalne čistosti in moči.«⁹⁶*

⁹²Trusgnach, Paskval Gujon: očak iz Matajurja, 30.

⁹³ Prav tam, 214–217.

⁹⁴ Valentinčič, Dejan. »Viljem Černo, Gandi iz Terske doline.« *Priloga Nedelje*, 2012.

⁹⁵ Udovič, Dušan, »Sem optimist«: Pogovor z Viljemom Černom, dobitnikom odlikovanja Slovenije.« *Novi Matajur*, 19. februar 1998, 6.

⁹⁶ Grego, Milan. »Poslanstvo zamejskega profesorja. Pogovor s profesorjem Viljemom Černom o poučevanju slovenskega jezika na univerzi tretjega življenjskega obdobja.« *Primorska srečanja*, 28/276 (2004), 59.

Slika 4: Viljem Černo⁹⁷

Rodil se je leta 1937 v vasi Bardo v Terski dolini. Vse do šestega leta je govoril zgolj materni jezik, tersko narečje. Ob vstopu v štiri letno osnovno šolo v domači vasi je bil deležen izključno pouka v italijanskem jeziku. Ko je dopolnil dvanajst let, je vas Bardo in tudi njegovo hišo obiskal predstavnik DFS (Demokratska fronta Slovencev) Mario Kont in povabil otroke k vpisu v slovensko srednjo šolo v Gorico. Tako je mladi Viljem odšel na šolanje v Gorico. Pritiski v domači vasi pa so zaradi tega postali še hujši: *»Italijani so namreč na župana pritiskali, naj jih izobči, na župnika, naj jim ne da obhajila, staršem pa govorili, da jim bodo vzeli pokojnino.«*⁹⁸ Prav tako so drug na drugega pritiskali sovaščani, takole se spominja Černo: *»Neka gospa, domačinka, je mojo mamo škodoželjno spraševala, če nima kaj dati jesti svojemu sinu. Odgovorila ji je, da smo vedno lahko preživeli. Domačinka ji je zabrusila, da bi sama raje raztrgala rokav in hodila beračit, kot da bi njen sin jedel v tisti šoli, kjer jih bodo vzgojili v brezverce in komuniste.«*⁹⁹ Oblasti so pritiskale na vse institucije, župana, duhovnike. Tako so duhovniki prav tako začeli zavračati otroke, ki so se šolali v Gorici. Pri mašnem obredu jih niso obhajali in jih tako javno osramotili in označili za komuniste.¹⁰⁰

⁹⁷ Makovec, Urška. »V Benečiji umrl Viljem Černo«.

<http://siol.net/novice/slovinci-v-tujini/v-benečiji-umrl-viljem-cerno-445595> (Dostop:30. avgust 2017)

⁹⁸ Valentinčič, »Viljem Černo, Gandi iz Terske doline«, 16.

⁹⁹ Tuta, »Viljem Černo, spomini na mladost«, 92.

¹⁰⁰ Prav tam, 93.

Po opravljenem prvem letniku strokovne šole je opravil izpit za nižjo srednjo šolo, se vpisal na učiteljsiše v Gorici in ga uspešno zaključil. Leta 1958 je opravil sprejemni izpit in začel obiskovati Univerzo v Trstu, kjer je diplomiral iz leposlovnih ved. To je dvignilo ugled ljudem v Terski dolini in slovenskim ustanovam. V vmesnem času je opravil tudi tečaj za poučevanje. Svojo prvo izkušnjo učiteljevanja je dobil ravno v rojstnem kraju Bardo. Poučeval je še po mnogih krajih v Benečiji (Loneriac, Čížier, Viškorša, Tablja), kasneje tudi na srednji šoli v Čenti. Ljudje so bili presenečeni in niso mogli sprejeti dejstva, da jih poučuje 'rdeči učitelj', torej komunist, ki se je izšolal na slovenskih šolah. Zaradi svojega delovanja je bil vseskozi pod nadzorom paravojaških enot, ki so kontrolirale in beležile vse, kar je počel. Doktoriral je s temo o izseljevanju iz beneških vasi. Izseljevanje je bilo namreč v povojnem obdobju zaradi protislovenskega ozračja in gospodarske pasivnosti zelo močno.¹⁰¹

Že v času šolanja in študija se je udejstvoval pri kulturnih dogodkih. Kasneje se je njegovo delovanje v kulturi in borba za ohranitev slovenstva še okrepila. »Bil je pobudnik kulturnih druženj in ustanov: predsednik Kulturnega društva Ivan Trinko, pripravljal je tradicionalno srečanje Dan emigranta v Čedadu, organiziral srečanja štirih narodov: Slovencev, Italijanov, Nemcev in Furlanov.«¹⁰² Pripravljal in urejal je časopisa *Matajur* in *Dom*. Zelo močno je bil vpet v politično dogajanje, več let je bil občinski svetovalec v Bardu, močan vpliv in delovanje je imel v SKGZ-ju in Kulturnem društvu Ivan Trinko. Sodeloval je s Slovenskim raziskovalnim inštitutom (SLORI) in bil dolga leta predsednik Narodne in študijske knjižnice v Trstu. S somišljeniki je v Bardu ustanovil Center za kulturne raziskave in Etnografski muzej. Vodil je tečaje slovenščine in veliko predaval in pisal o problematiki slovenske manjšine ter o kulturno-zgodovinskih razmerah Slovencev v Videmski pokrajini. Bil je tudi član Gorske skupnosti Terskih dolin.¹⁰³

Za svoje narodno-kulturno delovanje je prejel več nagrad:

¹⁰¹ RTV 4, »Viljem Černo: Podobe znanja«.

¹⁰² Zadavec, Jože. »S srcem Slovenec.«

<https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/56-35-Aktualno-1> (Dostop: 20. september 2017).

¹⁰³ Černo, Viljem. *Ko pouno noči je sarce*, Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2013, 124–125.

- 1973 odličje svobode (Zveza kulturno-prosvetnih organizacij Slovenije),
- 1998 častni znak svobode Republike Slovenije (predsednik RS),
- 2010 Štrekljevo nagrado (Občina Komen),
- 2011 priznanje Naša Slovenija (Sejem Alpe-Adria),
- 2012 plaketo TIGR (Društvo TIGR Primorska).¹⁰⁴

Močno se je uveljavil tudi kot pesnik, ki opeva lepoto, življenje in trpljenje tamkajšnjih ljudi. Njegove pesmi so duhovna, moderna poezija, »nabita z dramo bivanja, vraščene v trdoto zemlje in zaznamovanega z bolečino odtekanja in zapuščenega usihanja.«¹⁰⁵ Leta 2013 je izdal svojo prvo samostojno pesniško zbirko *Ko pouno noči je sarce*. Velik del njegovih pesmi je bil pred tem objavljen tudi v zborniku *Terska dolina*, ki je izšel leta 2006.

Ob smrti 24. julija 2017 je bil njegov bogat kulturni doprinos deležen velike medijske pozornosti, saj je bilo njegovo delovanje resnično neizmerno. Vsi mediji so v prispevkih odražali globoko občudovanje in spoštovanje do njegovega dela in trdne, odločne življenjske drže:

»Njegova največja odlika je bila ta, da je povezal vse Slovence v Videmski pokrajini, ki so se zavzemali za ohranitev jezika in kulture ne glede na njihov svetovni nazor ali politično opredelitev.«¹⁰⁶

»Profesor Viljem Černo je bil pojem Slovenca na Videmskem, neutrudljivi borec za naše pravice in dostojanstvo, prepričan, da sta dialog in sodelovanje najboljši način sporazumevanja. Predstavljal je pozitivne vrednote našega človeka in njenega naroda.«¹⁰⁷

¹⁰⁴ Prav tam, 124–125.

¹⁰⁵ Prav tam, 124–125.

¹⁰⁶ Zadavec, »S srcem Slovenec«.

¹⁰⁷ Pavšič, Rudi. »Zapustila nas je velika osebnost«.

<http://www.skgz.org/sl/novice/zapustila-nas-je-velika-osebnost> (Dostop: 16. avgust 2017).

8. SKLEPNI DEL

»Vsak jezik je bogastvo, vsaka kultura je bogastvo, vsaka duša je bogastvo. Od nasprotnikov pričakujem, da bodo toliko širokogrudni, da bodo postopoma sprejeli ta zaklad, ki ga te doline imajo in bodo upoštevali vse, kar je pošteno. In naše izročilo to je. V nasprotnem primeru pa so sami na škodi.«¹⁰⁸

Za cilj naloge sem si zadala pregled in prikaz povojnega obdobja v Beneški Sloveniji preko zgodovinsko zabeleženih dogodkov in skozi oči enega velikih beneških Slovencev Viljema Černa. Glavnina diplomskega dela se je navezovala na 20. stoletje, predvsem obdobje po drugi svetovni vojni in obdobje hladne vojne, vse do padca Berlinskega zidu. Različni sistemi, ki so se izmenjevali na območju Benečije, so vsi pustili svoj pečat in vplivali na sedanje razmere in podobo. Z vstopom v EU so se stvari izboljšale. Padla je meja med Italijo in Slovenijo, hkrati pa se je zrahljala tudi meja med manjšinsko slovensko skupnostjo in večinsko italijansko skupnostjo.

Najhujše posledice povojnega obdobja se kažejo v velikem izseljevanju tamkajšnjega prebivalstva. Danes po svetu živi desetkrat več beneških Slovencev, kot v Benečiji, se pravi okoli 50.000 po svetu in približno okoli 6.000 v Benečiji.¹⁰⁹ Druga negativna posledica pa se kaže v pozabi lastnega jezika, ki je praktično skoraj izginil zaradi represij, ki so jih povzročali organi oblasti. Razmere so šle na boljše šele v času Evropske unije. Z boljšimi medkulturnimi odnosi, se je izboljšal tudi odnos do jezika. Zmanjšal se je občutek diskriminacije in zaničevanja. Pozitivne vzroke za to lahko iščemo v izboljšanju odnosov med italijansko in slovensko skupnostjo in v širjenju znanja o slovenski narodni manjšini. Preko raznih institucij se podpira širjenje slovenskega jezika; v Videmski pokrajini preko dvojezične šole v Špetru.¹¹⁰

¹⁰⁸ Valentinčič, »Viljem Černo, Gandi iz Terske doline«.

¹⁰⁹ Valentinčič, Dejan. »Med beneškimi Slovenci v Kanadi«.

<http://www.casnik.si/index.php/2015/07/26/med-beneskimi-slovinci-v-kanadi/> (Dostop: 30. avgust 2017).

¹¹⁰ Vidau, Zaira. »Medkulturni položaj mladih, ki se šolajo v slovenskem jeziku v Italiji.« *Razprave in gradiva*, 74 (2015), 23.

Pri pisanju v zadnjem delu naloge sem se oprla na ustne in pisne intervjuje, preko katerih sem dobila vpogled v življenje in delovanje Viljema Černa. Tako sem lahko v besedilo vnesla tudi njegove besede in osebna doživetja. Ob poslušanju intervjujev je zanimivo, kako zelo hvaležen je bil za vsako stvar in pomoč, ki je prišla iz matice. Večkrat omenja pomoč, ki je prišla iz Slovenije, ko je območje Terskih dolin leta 1976 doživelo hud potres. Obenem pa je zavedanje za zamejstvo in poznavanje njihove kulture v Republiki Sloveniji zelo majhno. Ta razlog je bil tudi ključen, da sem se odločila za prikaz te tematike.

Na tem mestu pa ne smemo pozabiti na beneške 'čedermace', ki so za ohranjanje identitete beneških Slovencev in ohranitev njihove kulturne bogatosti imeli in še vedno imajo velike zasluge. Vsi ti ljudje so celotno svoje življenje posvetili borbi za ohranitev lastne identitete in bodo za vedno zapisani v spominu ljudi. Zaradi njih so se zgodile spremembe, vendar še vedno ni vse idealno. Ne glede na vse to pa so bili pogledi Viljema Černa na današnjo podobo pozitivni in optimistični: *»Spremembe se kažejo v tem, da smo spet brez meja. In smo lahko v sodelovanju eden z drugim. Lahko gradimo nov svet.«¹¹¹*

¹¹¹ RTV 4, »Viljem Černo«.

9. VIRI IN LITERATURA

Literatura

Banchig, Giorgio. *Benečija: ko se mala in velika zgodovina srečata.* Čedad: Most societa cooperativa a. r. l., 2013.

Bandelj, David. »Nekaj opazk o najsodobnejši beneški poeziji.« *Jezik in slovstvo*, 58/4 (2013), 59–71.

Cencič, Mira. *Beneška Slovenija in njeni čedermaci.* Škofije: Društvo za negovanje rodoljubnih tradicij TIGR Primorske, 2008.

Černo, Viljem. *Ko pouno noči je sarce.* Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2013.

Gombač, Metka. »Beneška Slovenija 1945-1946.« *Zgodovinski časopis*, 46/4 (1992), 509–517.

Grego, Milan. »Poslanstvo zamejskega profesorja. Pogovor s profesorjem Viljemom Černom o poučevanju slovenskega jezika na univerzi tretjega življenjskega obdobja.« *Primorska srečanja*, 28/276 (2004), 59–62.

Kožuh, Milena. *Terska dolina.* Celje-Gorica: Mohorjeva družba, 2006.

Mlakar, Boris. *Pohod 30. divizije NOV in POJ v Beneško Slovenijo.* Ljubljana: TOZD, 1984.

Namor, Jole. »Viljem Černo, dijak v slovenski šoli v Gorici.« *Jadranski koledar*, 2001, 74–82.

Rihar, Lenart. »Čudoviti svet, poln zelenja in tišine.« *Naša luč*, 66/9 (2017), 4–6.

Trinko, Ivan. *Beneška Slovenija: Hajdimo v Rezijo.* Celje: Mohorjeva družba, 1980.

Tuta, Igor. »Viljem Černo, spomini na mladost.« *Trinkov koledar*, 2015 85–94.

Trusgnach, Lucia, ur. *Paskval Gujon: očak iz Matajurja.* Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2009.

Valentinčič, Dejan. *Slovenci v Režiji: Pravni položaj in dejansko življenje slovenske jezikovne manjšine.* Novo mesto: Inštitut Karantanija, 2014.

Valentinčič, Dejan. »"Ta rožina dolina" med dvema ognjema: pogled na zgodovinske razloge za razdeljeno identiteto v Režiji in kratek opis današnjih konfliktov.« *Acta Histriae*, 24/2 (2016), 401–426.

Vidau, Zaira. »Medkulturni položaj mladih, ki se šolajo v slovenskem jeziku v Italiji.« *Razprave in gradiva*, 74 (2015), 23–39.

Wohinz Kacin, Milica in Jože Pirjevec. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000.* Ljubljana: Nova revija, 2000.

Zaunella, Natalino. *Mračna leta Benečije.* Ljubljana: Cankarjeva založba, 1998.

Diplomska in magistrska dela

Valentinčič, Dejan. »Primerjava pravnih zaščit in organiziranosti slovenskih manjšin v sosednjih državah.« Magistrsko delo, Evropska pravna fakulteta v Novi Gorici, 2012.

Časopisni viri

T. G. »Življenje, zaznamovano z ljubeznijo do slovenskega jezika in kulture.« *Novi Matajur*, 19. julij 2017, 6.

Valentinčič, Dejan. »Viljem Černo, Gandi iz Terske doline.« *Priloga Nedelje*, 2012, 16.

Elektronski viri

DZS. <http://vedez.dzs.si/dokumenti/dokument.asp?id=498> (Dostop: 5. september 2017).

DZS. <http://vedez.dzs.si/dokumenti/dokument.asp?id=502>, (Dostop: 5. september 2017).

Makovec, Urška. »V Benečiji umrl Viljem Černo«.

<http://siol.net/novice/slovinci-v-tujini/v-beneciji-umrl-viljem-čno-445595> (Dostop: 30. avgust 2017)

Pavšič, Rudi. »Zapustila nas je velika osebnost.«

<http://www.skgz.org/sl/novice/zapustila-nas-je-velika-osebnost> (Dostop: 16. avgust 2017).

RTV 4. »Viljem Černo.«

<http://4d.rtv slo.si/arhiv/intervju-tv/46333687> (Dostop: 31. avgust 2017).

RTV 4. »Viljem Černo: osebnost Primorske.«

<http://4d.rtv slo.si/arhiv/osebnost-primorske-radio/128676809> (Dostop: 30. avgust 2017).

RTV 4. »Slovinci v Italiji: 80-letnica Viljema Černa.«

<http://4d.rtv slo.si/arhiv/mikser/174481892> (Dostop: 30. avgust 2017).

RTV 4. »Viljem Černo: Podobe znanja.«

<http://4d.rtv slo.si/arhiv/podobe-znanja/174482118> (Dostop: 30. avgust 2017).

SKGZ. <http://www.skgz.org/sl/slovinci-v-italiji> (Dostop: avgust 2017).

Valentinčič, Dejan. »Med beneškimi Slovenci v Kanadi«

<http://www.casnik.si/index.php/2015/07/26/med-beneskimi-slovinci-v-kanadi/>

(Dostop: 30. avgust 2017).

Valentinčič, Dejan. »Slovo Gandija iz Terske doline.«

<http://www.casnik.si/index.php/2017/07/24/slovo-gandija-iz-terske-doline/> (Dostop: 30. avgust 2017).

Zadravec, Jože. »S srcem Slovenec.«

<https://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/clanek/56-35-Aktualno-1> (Dostop: 20. september 2017).

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu s strokovnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana,

Maruša Nartnik

Izjava kandidata / kandidatke

Spodaj podpisani/a _____ izjavljam, da je besedilo
diplomskega dela v tiskani in elektronski obliki istovetno in,

dovoljujem/ne dovoljujem
(ustrezno obkroži)

objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

Datum:

Podpis kandidata/kandidatke: